

УДК 316.752:330.341

ЧИННИКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА: МАКРОСОЦІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД

Ніколенко Вадим Вікторович – доктор соціологічних наук, доцент кафедри соціології Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

У статті виокремлено економічні й соціокультурні чинники, які дозволяють сформувати основу для позитивних соціально-економічних змін, а також покращити показники якості життя. З'ясовано, що модель ліберальної економіки А. Сміта ефективно працюватиме в інтересах середнього класу і громадянського суспільства за таких умов: релевантність між економічним і соціальним; інституціоналізація інтернального локусу психологічного контролю в процесах повсякденної життєдіяльності людини; наявність емансипативних цінностей у публічному просторі соціуму; організація суб'єктами малого і середнього бізнесу власної економічної діяльності та відповідних господарських практик, зважаючи на довгострокову перспективу. Наголошено, що ці економічні й позаекономічні чинники створюють сприятливу основу для успішної соціально-економічної модернізації країни, суспільства відповідно до визнаних світових стандартів, дають можливість поліпшити показники якості життя пересічної людини.

Ключові слова: якість життя, ліберальна економіка, емансипативні цінності, інтернальний тип особистості, релевантність економічного і соціального.

В статье выделены экономические и социокультурные факторы, которые позволяют сформировать основу для позитивных социально-экономических изменений и повысить показатели качества жизни. Установлено, что модель либеральной экономики А. Смита будет эффективно работать в интересах среднего класса и гражданского общества при таких условиях: релевантность между экономическим и социальным; институционализация интернального локуса психологического контроля; наличие эмансипативных ценностей в публичном пространстве общества; организация субъектами малого и среднего бизнеса собственной экономической деятельности и соответствующих хозяйственных практик с учетом долгосрочной перспективы. Сделан акцент касательно того, что эти экономические и внеэкономические факторы создадут благоприятную основу для успешной социально-экономической модернизации страны, социума в соответствии с принятыми мировыми стандартами, предоставят возможность улучшить показатели качества жизни большинства населения.

Ключевые слова: качество жизни, либеральная экономика, эмансипативные ценности, интернальный тип личности, релевантность экономического и социального.

The article described the economic and socio-cultural factors of influence that allow form the basis for positive socio-economic changes and improve quality of life. It was found that the model of liberal economics of Adam Smith's work effectively in the interests of the middle class and civil society if: relevance between economic and social; institutionalize internal locus of psychological self-control in the processes of everyday human life; post-industrial values in the public space of society; organization of small and medium-sized businesses their own economic activity, the relevant business practices, taking into account the long-term prospects. Emphasis is placed on the fact that these economic and non-economic influences will create a fertile foundation for successful socio-economic modernization of the country, the society, in accordance with accepted international standards, in particular, provide an opportunity to improve the quality of life of the majority.

Keywords: quality of life, liberal economy, postindustrial values, internal locus of psychological self-control, relevant economic and social.

Якість життя – це концепт, який найбільш інформативно відображає реальний стан справ у суспільстві. Уряди та активні політичні суб'єкти розвинутих країн у своїх практиках завжди приділяли цьому індикатору першочергову увагу. Він яскраво свідчить про особливості життєдіяльності всіх сфер і соціальних інститутів соціуму, результативність модернізації будь-якої країни. На нашу думку, якість життя можна визначити через ступінь задоволення людиною різними аспектами своєї діяльності.

Вочевидь, з метою покращити її вкрай важливо деталізувати досвід побудови держави і суспільства загального добробуту («welfare state») у тих країнах, які є найкомфортнішими для проживання сучасної людини. Звичайно, на якість життя впливає безліч змінних і незмінних чинників. Натомість, на нашу думку, з-поміж них можна виокремити системоутворювальні, які пройшли апробацію практикою та часом і визнані авторитетними вченими та експертами у вигляді найактуальніших фонових передумов, обставин для сприяння суспільному прогресу, збільшення простору соціального комфорту і підвищення стандартів життєзабезпечення переважної більшості населення.

Мета статті – виокремити найвагоміші економічні та позаекономічні чинники впливу на ситуацію, що сформували в успішних країнах певні причинно-наслідкові зв'язки, закономірності, тобто своєрідну суспільну основу для соціального і господарського поступу.

На соціальній природі економіки зауважували ще класики жанру – М. Вебер, Е. Дюркгейм, Т. Веблен, Г. Спенсер та їхні однодумці. З плином часу на цих питаннях крізь призму специфічних методологічних підходів та парадигм фокусували дослідницький інтерес Т. Парсонс, Н. Смелзер, потім – Г. Хофшted, П. Дімаджио, М. Грановеттер, Р. Сведберг, Г. Мюрдаль, Ф. Фукуяма, В. Ядов, Є. Головаха, В. Ворона. Як бачимо, доволі багато відомих фахівців, передусім економсоціологів, приділяли цій проблематиці пильну наукову увагу, що й не дивно, зважаючи на всеохоплюючий характер обраного ракурсу проблемної ситуації. Проте соціальне життя настільки поліфонічне, що, як не парадоксально звучатиме, все ще не вистачає комплексних, узагальнюючих праць, які б дозволяли подивитись на сучасні господарські, соціокультурні зміни, а також на реформаторські практики з урахуванням якомога повнішого спектру їх складників. Більше того, на нашу думку, сьогодні доцільно зробити певні теоретичні узагальнення, які б надавали можливості деталізувати і зрозуміти процеси соціально-економічної трансформації, модернізації країни зважаючи, з одного боку, на класичний науковий доробок економічної соціології, а з іншого, – на використання останніх теоретичних і емпіричних розвідок у цій царині.

Економічна соціологія – доволі молода дослідницька й освітня дисципліна. Її виникнення в середині ХХ ст. пов'язують передусім із працями видатних американських вчених Т. Парсонса і Н. Смелзера – «Економіка і суспільство» (1959), «Соціологія економічного життя» (1963). Зокрема, Т. Парсонс, будучи представником структурно-функціонального аналізу, досліджував економіку як підсистему суспільства, що відповідає за адаптацію до повсякденної дійсності. У рамках цієї парадигми предметні межі економічної соціології обумовлені інтенціями вчених до виокремлення і деталізації закономірностей зв'язків між економічними і соціальними, культурними фактами життєдіяльності соціуму.

Зазначений фокус дослідницького інтересу дозволяє розкрити важливий взаємозв'язок між економікою і позаекономічними чинниками впливу на суспільну ситуацію. Сьогодні аксіоматичним є твердження, що культура завдяки ментальності впливає на життєві практики і, як наслідок, на результативність соціально-економічної динаміки. Поза врахуванням змісту соціокультурних процесів навряд чи можна сподіватись, що економіка буде ефективною, тобто буде тим «локомотивом», який без реформування інших вимірів соціуму зможе сформувати позитивну динаміку якості життя масової людини. З огляду на досвід вивчення таких взаємозв'язків можна, наприклад, обґрунтувати тезу, чому країни Західної Європи і Північної Америки вже тривалий час займають найвищі рядки в міжнародних рейтингах: Індексу розвитку людського потенціалу (ІРЛП), свободи економіки, функціонування демократії, якості життя. Допитливий розум ставить закономірне запитання: які ж саме конкретні особливості економічного розвитку у взаємодії з іншими соціокультурними обставинами дозволяють західним країнам бути лідерами світового прогресу?

Варто зауважити, що такі успіхи західної цивілізації стали можливими на тлі інтенсивного розвитку капіталістичних відносин, освіти, науки, інститутів представницької демократії, громадянської ініціативи і самоорганізації населення, соціально-економічних правових систем. А. Сміт у своїй теорії ліберальної економіки визначив, завдяки чому збагачується суспільство, держава, нація. Будучи авторитетним опонентом меркантилістів і фізіократів, він зазначав, що запорукою багатства нації є передусім ефективна виробнича праця. Нагадаємо, що А. Сміт у своїй головній книзі «Дослідження про природу і причини багатства народів» відстоював принцип невтручання держави в господарське життя (мова не йде про тіньову економіку, з якою необхідно наполегливо боротись) і домінування в ньому інституту приватної власності. Державі А. Сміт відводив роль суб'єкта, який виконує такі функції: по-перше, забезпечення захисту країни від зовнішніх загроз; по-друге, розвиток соціальної інфраструктури (будівель, мостів, шляхів сполучення, комунікацій тощо); по-третє, піклування про розвиток освіти,

зального рівня грамотності населення; по-четверте, забезпечення дотримання в соціальних процесах і відносинах принципів егалітаризму, тобто рівності всіх перед законом, незалежно від соціальних рангів.

Шотландський вчений і його послідовники ототожнювали економіку з так званою «невидимою рукою» і доводили ефективність підходу, який сьогодні відомий під назвою «laissez faire», що у перекладі з французької мови означає – «дозвольте робити». Іншими словами, вони наголошували на тому, що державні структури не повинні заважати легальній виробничій діяльності тих соціальних груп – буржуа, підприємців, які прагнуть реалізовувати себе через власну ділову ініціативу і виконувати соціально-економічну роль важливого рушія розвитку господарської сфери. Вчений зазначав, що на цій основі попит породжує пропозицію, а за умови вільного пересування економічно активного населення і капіталу економіка стає самодостатньою, саморегулюючою системою, як наслідок – збагачується все суспільство.

Панорамний погляд на творчу спадщину А. Сміта дає підстави зауважувати, що він висловлював й доволі дискусійні думки, зокрема, приписував природі людини схильність до обміну одного предмета на інший, раціоналізм, прагматизм. Ми вважаємо, що це можна піддати сумніву: адже така природа людини є результат впливу конкретних культурно-історичних типів суспільних систем, а не притаманна їй від народження. Наприклад, раціоналізм як характерна риса економічної діяльності з'являється з розвитком інституту приватної власності й елементарних громадянських прав. До речі, історія економічних відносин і процесів свідчить, що ті суспільні системи, де право приватної власності, зокрема на землю, було доступним більшості населення, характеризувались найбільшим суспільним прогресом і передбачуваністю.

Попри деякі суперечливі аспекти, доцільність і евристичність системоутворювальних законів ліберальної економіки А. Сміта не викликає сумнівів. Проте експерти підкреслюють, що господарські закони відомого вченого працюватимуть в інтересах середнього класу, громадянського суспільства лише за наявності важливих позаекономічних фонових обставин, а саме: релевантності між економічними і соціальними чинниками, домінування інтернального локусу особистісного самоконтролю, емансипативних цінностей у публічному просторі.

По-перше, наявність релевантності між економічним і соціальним. Економічний складник у такій взаємозалежності – це принципи ліберальної економіки А. Сміта. Соціальний складник передбачає присутність у суспільному житті важливого ресурсу довіри для зменшення трансакційних витрат, ефективну боротьбу з корупцією, скорочення соціальної та економічної дистанції між найбільш і найменш забезпеченими верствами населення, розвиток традицій соціально відповідального бізнесу і культурно прийнятну поведінку представників елітарних прошарків.

По-друге, формування інтернального типу особистості. Так, у західних суспільствах привалює інтернальний локус психологічного контролю на відміну від деяких країн східного світу, в яких подекуди продовжує бути поширеним екстернальний тип особистості. Якщо інтернали пов'язують відповідальність за власну долю лише з особистими зусиллями, наполегливою працею, то екстернали переважно посилаються на зовнішні обставини, випадок. Вони здебільшого вважають, що про них мають піклуватись і забезпечувати всім необхідним інші. Звичайно, виникнення та існування екстернального типу пересічної особи пов'язують із патерналістськими державними структурами, відсутністю громадянської ініціативи, дефіцитом ринкової економіки і відповідної господарської мотивації. Перебіг подій у сучасному світі переконливо доводить, що повсякденні практики інтерналів у формі малого і середнього бізнесу є рушійною силою реконфігурації економічної поведінки, модернізації господарської культури. У підсумку популяризація і поширення такого локусу психологічного самоконтролю приводить до особистісного, професійного росту, а отже - і соціального прогресу. Приємно, що в Україні дедалі більш поширеним стає інтернальний тип особистості. Представники цієї категорії намагаються за допомогою повсякденних зусиль змінити на краще якість свого життя і рідної країни. Обнадійливим є те, що такі зміни насамперед притаманні масовій свідомості молоді.

По-третє, домінування в аксіологічній ієрархії суспільних систем емансипативних цінностей. Зважаючи на це, доцільно зауважити, що публічний простір західних країн насичений емансипативними цінностями: толерантності, довіри, взаємодопомоги, досяжницької мотивації, підприємництва, раціональності, відданості професії, самореалізації, егалітаризму, здорового індивідуалізму. Саме така ціннісна система дозволяє, з-поміж інших чинників, забезпечувати високий рівень розвитку господарської культури і багатьох соціальних інститутів. У цьому контексті слушно було б навести бінарну типологію, що певною мірою характеризує масову свідомість країн першого і третього світів. Якщо в суспільних системах Західної Європи та Північної Америки привалюють цінності та принципи методичності,

систематичності, раціональності, то у країнах третього світу – мрійливості, ірраціональності, цінності вільного від виробничої праці часу. У західних суспільствах праця перетворюється на пристрасть. Наприклад, у Великобританії робочий тиждень триває приблизно 43 години, проте головна ознака полягає в тому, що виробнича праця там характеризується найвищими показниками продуктивності, а середня заробітна плата є одна з найбільших у світі. До речі, Г. Спенсер наприкінці XIX ст. зауважував специфіку ментальних портретів різних країн, які впливають на економічну діяльність. Так, у країнах західного світу суб'єкти господарського життя здебільшого зорієнтовані на довгострокову перспективу, прагнуть досягнути певної мети у віддаленому майбутньому, передусім завдяки систематичним, методичним, повсякденним зусиллям. На противагу, в країнах периферії світової економіки працюють, як правило, залежно від настрою, «ривком», в останню мить, коли ситуація вже не дозволяє відкласти виконання своїх професійних обов'язків на завтра і необхідно здавати результат праці негайно. Примітно, що Г. Спенсер був одним із перших соціологів, хто акцентував увагу на цій обставині. Про цю важливу різницю між розвинутими країнами і рештою світу англійський мислитель говорив, перебуваючи в США наприкінці XIX ст., коли давав інтерв'ю журналістам місцевих газет [1, с. 1395].

Отже, можна стверджувати, що теорія А. Сміта може працювати в інтересах усього суспільства, створить сприятливе підґрунтя для модернізації України відповідно до визнаних світових стандартів лише за наявності релевантності між економічними і соціальними чинниками, інституціоналізації інтернального локусу особистісного контролю й емансипативних цінностей у публічному просторі. На цьому тлі підприємницькі ініціативи, передусім у формах малого і середнього бізнесу, здатні виконувати функції тієї соціальної технології, яка вже у короткостроковій перспективі зможе дати потрібні імпульси для поживлення економічної сфери і підвищення стандартів якості життя пересічної людини.

Література:

1. Спенсер Г. Опыты научные, политические и философские [Текст] / Г. Спенсер / пер. с англ. под ред. Н. А. Рубакина. – Мн. : Современ. литератор, 1999. – 1408 с.